

નયવિશારદ:

શ્રીઆચાર્યજી નીતિમાં વિશારદ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી નય-નીતિ વ્યવહાર કુશળ છે. પોતાના ચરિત્રોથી ભક્તિમાર્ગના સિદ્ધાંતોનો વ્યવહાર આપ સમજાવે છે, કારણ ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ ચારેય પુરુષાર્થોની વિશેષતા આપ આચરણ દ્વારા સમજાવો છો, જે જોઈને પોતાના સેવકોમાં ભક્તિમાર્ગીય સિદ્ધાંતોનું આચારણ કરવાની દ્રઢતા આવે છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ ભક્તિમાર્ગીય ધર્મમાં અવ્યાવૃત્ત પ્રકારે સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી છે. એક વાર કોઈ વસ્તુ સામગ્રી ભંડારમાં નહિ હોવાથી આપશ્રીએ એક સોનાની વાટકી ધરાણે મુકી સામગ્રી મંગાવી શ્રીઠાકોરજીને ભોગ ધર્યો. પરંતુ આપે તેનો પ્રસાદ લીધો નહિ. મહાપ્રસાદ ગાયોને ખવડાવી દીધો, કારણ ધરાણે રાખીને લાવેલી વસ્તુને ઉપભોગ કરવામાં અવ્યાવૃત્ત નિયમનો ભંગ થાય છે.

આપના ચારિત્ર્યનો પ્રભાવ આપના સેવકો ઉપર પણ દેખાઈ આવે છે. કડા ગામના કપિલ સારસ્વત બ્રાહ્મણ ગદાધરદાસ શ્રીમદનમોહનજીની સેવા કરતા હતા. તેઓ અવ્યાવૃત્ત ભાવે એટલે કે વ્યાવૃત્તિ માટે ઉપાય ન કરતા જે સમયે જે મળી આવે તેનાથી નિર્વાહ કરતા હતા. એક વખત ભગવદ્ ઈચ્છાએ ભોગ ધરવા માટે કંઈ આવ્યું નહિ. ત્યારે આઠેય સમયની સેવામાં ફક્ત ઝારીજીના જળનો જ ભોગ ધર્યો પરંતુ પોતાના હાથે અન્ય સામગ્રી ભોગ શ્રીઠાકોરજીને ધરી ન શક્યા તેનો ચિત્તમાં કલેશ થયો. અર્ધ રાત્રિએ એક જમાને આવી શ્રાદ્ધ નિમિત્તે રૂપિયા ચાર દક્ષિણાના આપ્યા. ગદાધરદાસે તરત જ તેમાંથી રૂપિયા એકની જલેબી કંદોઈને ત્યાંથી મંગાવી શ્રીઠાકોરજીને ભોગ ધર્યો. આ પ્રસાદ તેમણે પોતે કંઈ ન લેતા વૈષ્ણવોને વહેંચી દીધો.

આનાથી શ્રીઆચાર્યજીની ભક્તિમાર્ગીય વ્યવહાર કુશળતાનય વિશારદતા પ્રગટ થાય છે.

આ નામ "યજ્ઞ-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

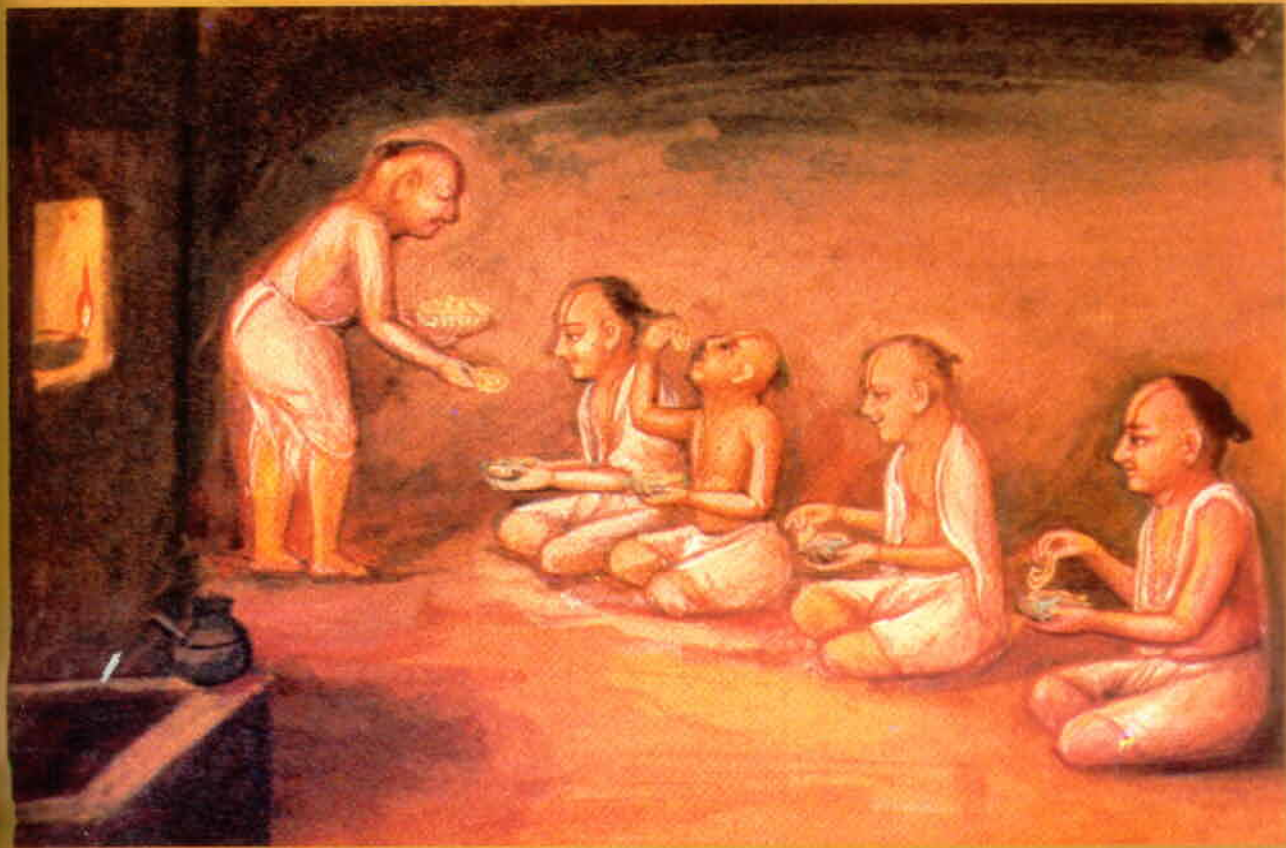
ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી સોનાનો કટોરો ધરાણે મુકવા આપે છે અને ગાયોને પ્રસાદ ખવડાવે છે.

નીચે : ગદાધરદાસ રાત્રિમાં વૈષ્ણવોને જલેબી પ્રસાદ લેવડાવે છે.

નામ-સંગતિ

આવા સિદ્ધાંતોનું આચરણ આપશ્રી પોતાના ચરિત્રોમાં પ્રગટ કરી શું વિશેષતા બતાવે છે તે જણાવવા "સ્વકીર્તિવર્દન:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

नयविशारदाय नमः

॥ ३८ ॥

श्री सर्वोत्तम

स्वकीर्तिवर्द्धनाय नमः

॥ ९९ ॥

સ્વકીર્તિવર્ધન:

શ્રીઆચાર્યજી પોતાની કીર્તિ વધારવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીએ 'સ્વ' એટલે પોતાની, પોતાના માર્ગની, અને પોતાના સેવકોની કીર્તિ જગતમાં વધારી છે, ત્યાગપૂર્વક અને અવ્યાવૃત્ત અવસ્થાના કારણે જગતમાં આપ 'મહાપ્રભુ' નામથી પ્રખ્યાત બન્યા, લોકોએ આપને મહાપ્રભુ અર્થાત પ્રભુથી પણ વિશેષ કહી આપની કીર્તિનો વિસ્તાર કર્યો છે.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજીને મહાપ્રભુ રૂપમાં સેવકો કીર્તિમયી માલા પહેરાવે છે.

નામ-સંગતિ

જેવી રીતે સામાન્ય જન સમુદાયમાં આપની કીર્તિ પ્રસરેલી છે તેવી રીતે વિશેષ પ્રકારે વિદ્વાનોમાં પણ કીર્તિ કેવા પ્રકારે પ્રસરી છે. તે જણાવવા "તત્ત્વસૂત્રભાષ્યપ્રદર્શક:" નામ કહે છે.

તત્વસૂત્રભાષ્યપ્રદર્શક:

શ્રીઆચાર્યજી તત્વસૂત્રના ભાષ્યને બતાવવા વાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

વિદ્વાનોં માં આપશ્રીની કીર્તિ વધવાનું કારણ તો એ છે કે વ્યાસાશ્રમમાં વ્યાસજીએ સ્વરચિત બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર તોના હાદને અનુરૂપ ભાષ્યની રચના કરવા શ્રીઆચાર્યજીને આજ્ઞા કરી. અને કહ્યું કે અન્ય આચાર્યોએ ભાષ્ય ઘણાં કર્યા છે પરંતુ મારા હૃદયના ભાવો જેવા પ્રગટ થવા જોઈએ તેવા પ્રગટ થયા નથી. તેથી તમો શ્રીઆચાર્યજી બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય કરો. ત્યારે શ્રીઆચાર્યજીએ ભાષ્યનો પ્રારંભ કર્યો અને તેમાંથી કેટલાક સૂત્રો વ્યાસાશ્રમમાં વ્યાસજીને કહી સંભળાવ્યા જે સાંભળી વ્યાસજી બહુજ પ્રસન્ન થયા. આ ભાષ્યનો વિસ્તાર આપશ્રીએ કાશીમાં વિદ્વાનો સમક્ષ કહ્યો હતો.

આ નામ "જ્ઞાન-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

કાશીમાં શ્રીઆચાર્યજી વિદ્વાનો સમક્ષ ભાષ્યનું પ્રવચન કરે છે.

નામ-સંગતિ

અ બ્રહ્મસૂત્ર બ્રહ્મવાદ પરત્વે ભાષ્ય કરવામાં કદાચ માયાવાદનો પ્રભાવ પડતો હશે તેવી શંકાના નિવારણ માટે "માયાવાદાખ્યતૂલાગ્નિઃ" નામ કહે છે.

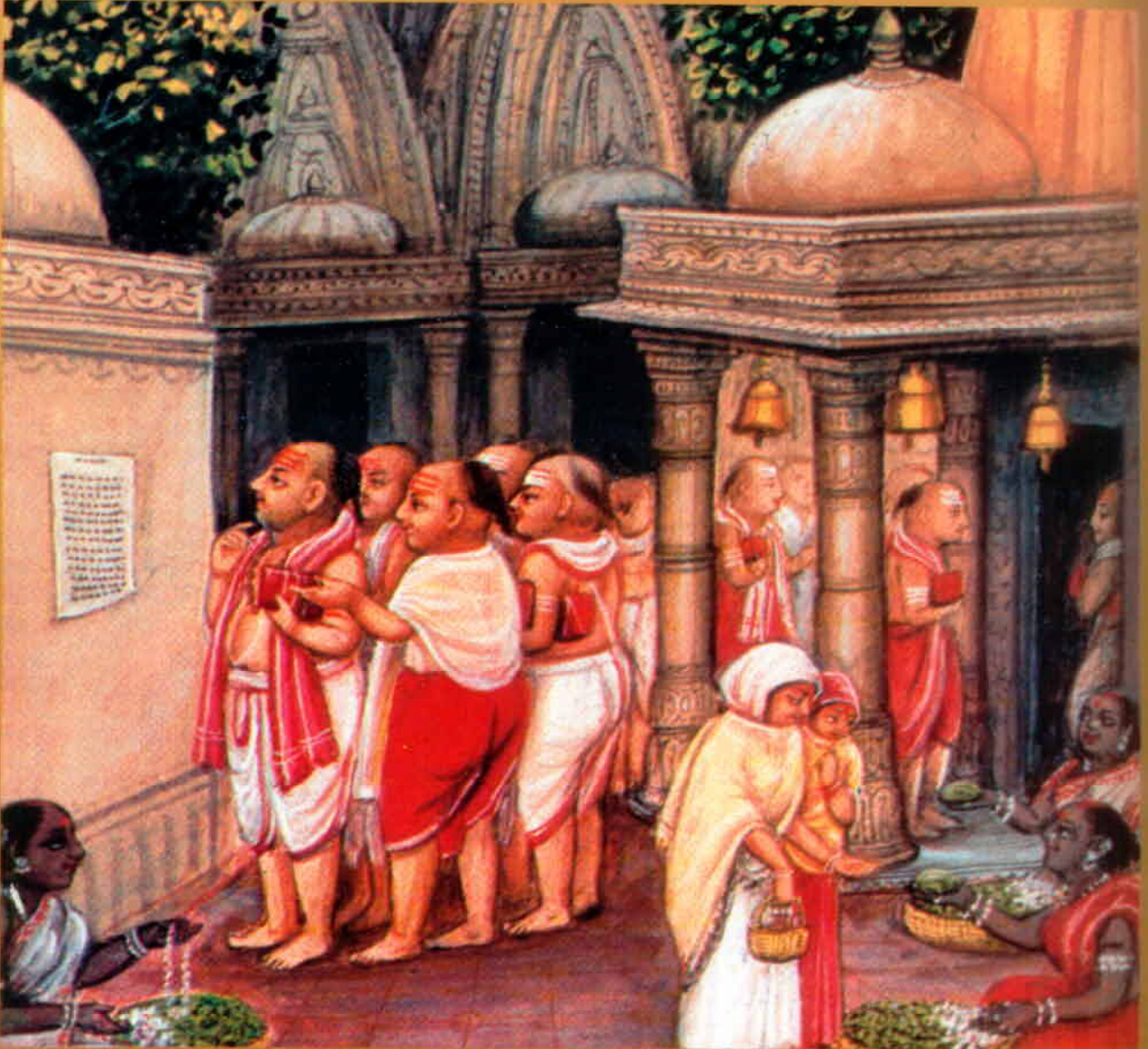
श्री सर्वोत्तम

तत्त्वसूत्रभाष्यप्रदर्शकाय नमः

॥ १०० ॥

श्री सर्वोत्तम

मायावादारूयतूलाग्नये नमः

॥ १०१ ॥

માયાવાદાખ્યતૂલાગ્નિ:

શ્રીઆચાર્યજી અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી માયાવાદ રૂપી તૂલ, માટે અગ્નિ સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી માયાવાદ રૂપી તૂલ, એટલે રૂ પાસે આવે તો તે બળી જાય છે. ભાષ્યાદિ રચના બાદ વિ.સં. ૧૫૮૦ માં કાશીમાં શ્રી વિશ્વેશ્વરની સંમતિથી 'પત્રાવલંબન' ગ્રંથ લખી આપશ્રીએ વિશ્વનાથ મંદિરના દ્વાર ઉપર લટકાવ્યો. શ્રીવિશ્વનાથજીની સંમતિ લેવાનું કારણ એ છે કે શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદના મૂળ આચાર્ય સ્વયં શ્રીશંકર ભગવાન છે અને તેથી બ્રહ્મવાદના સિદ્ધાંતોમાં કયાંય અંતર ન આવી જાય તેટલા માટે શ્રીવિશ્વનાથજીની પ્રેરણાથી આપશ્રીએ 'પત્રાવલંબન' ગ્રંથનું નિર્માણ કર્યું. એવો આપશ્રી ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે.

‘કિંચિદ્સ્તુ વાદિતોદ્ધારિ વિશ્વેશસ્ય મયાત્ર હિ’

આ પ્રકારે આપના સિદ્ધાંતોમાં માયાવાદનો લેશમાત્ર પણ સંસર્ગ આવી શકતો નથી.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીમહાદેવજી શ્રીઆચાર્યજીને બ્રહ્મવાદના સિદ્ધાંતો બતાવે છે.

નીચે : કાશી વિશ્વનાથ મંદિર દ્વારે લટકાવેલ 'પત્રાવલંબન' ગ્રંથને વિદ્વાનો વાંચે છે.

નામ-સંગતિ

માયાવાદને નિરસ્ત કરીને આપ કયો વાદ સ્થાપન કરે છે તે જણાવવા "બ્રહ્મવાદનિરૂપક:" નામ કહે છે.

બ્રહ્મવાદનિરૂપક:

શ્રીઆચાર્યજી બ્રહ્મવાદનું નિરૂપણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીએ માયાવાદનું નિરાકરણ કરી બ્રહ્મવાદની સ્થાપના કરી. આપશ્રીએ બ્રહ્મવાદનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજાવ્યું છે.

બ્રહ્મથી જ સમસ્ત બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ છે, તેથી વિદ્યમાન સમસ્ત જડ ચેતર પદાર્થો બ્રહ્મરૂપજ છે. બ્રહ્મના "સત્" અંશથી જગતની ઉત્પત્તિ અને "ચિદ્" અંશથી જીવની ઉત્પત્તિ છે. સમસ્ત પદાર્થોને બ્રહ્મ પોતાની ક્રિડા માટે નિર્માણ કર્યા છે. બ્રહ્મરૂપ હોવા છતાં તેમાં વિવિધતા જણાય છે. બ્રહ્મે લીલાસ્થળ માટે જગતનું નિર્માણ કર્યું અને ભગવાનના 'સત્' અંશથી ઉત્પન્ન થયું હોવાથી શ્રીઆચાર્યજીએ જગતને સત્ય હોવાનું નિરૂપણ કર્યું છે. જીવ ભગવાનનો અંશ છે.

મમૌ વાંશે જોવલોકે જીવભૂતઃ સનાતન (ગીતાજી)

અને

‘યો યદંશઃ સ તંભજેત’

તે અનુસાર ‘ભજેત’ શબ્દનો અર્થ ‘ભજ સેવાયા’ એટલેકે ‘ભજ’ ધાતુ સેવાનો હોવાથી જીવે ભગવાનની સેવા કરવી એ કર્તવ્ય છે.

આ રીતે શ્રીઆચાર્યજીએ બ્રહ્મવાદ સિદ્ધાંતથી જીવના કર્તવ્યનું નિરૂપણ કર્યું છે. આપશ્રીએ ત્રણ વખત પૃથ્વી પરિક્રમા કરી જગતમ બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કર્યું, અને જીવોને ભગવત્ સેવાનો ઉપદેશ આપ્યો.

આ નામ "ધર્મી" સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મના સદંશરૂપ જગત.

નીચે : ચિદંશરૂપ જીવ અને આનંદાંશરૂપ પ્રભુની સેવા કરતા શ્રીઆચાર્યજી.

નામ-સંગતિ

આપના સ્વરૂપમાં બ્રહ્મવાદ કેવા રૂપમાં દેખાય છે તે જણાવા 'અપ્રાકૃતાખિલાકલ્પભૂષિતઃ' નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

ब्रह्मवादनिरुपकाय नमः

॥ १०२ ॥

श्री सर्वोत्तम

अप्रकृताखिलाकल्पभूषिताय नमः

॥ १०३ ॥

अर्थ-य

इलनो
देभाय

आ री
श्रीआ
गुसां

हरि

पक्ष

अने

वि

न

અપ્રાકૃતાખિલાકલ્પભૂષિતઃ

શ્રીઆચાર્યજી અખિલ અપ્રાકૃત આભૂષણોથી ભૂષિત છે.

અર્ચ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના ભક્તોને ભક્તિ અને આચાર બન્નેનો પોતાના સ્વરૂપ દ્વારા અનુભવ કરાવ્યો. તેવી જ રીતે ભક્તિમાર્ગીય ભક્તોનો પણ અનુભવ આપશ્રીએ પોતાના સ્વરૂપ દ્વારા સેવકોને કરાવ્યો. જેથી લીલાનો રસાત્મકભાવ આપશ્રીના શ્રીઅંગમાં પ્રગટ થાય છે અને આ ભાવો તેજ આપશ્રીના આભૂષણો છે, જે વડે આપ વિભૂષિત છે.

આવા રસાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ કરી શ્રીગુસાંઈજી વર્ણવે છે.

‘શ્રીભાગવતપ્રતિપદમણિવરભાવાંશુભૂષિતામૂર્તિઃ’ (સપ્ત શ્લોકી)

આ રીતે શ્રીભાગવતના મણિરૂપ પ્રતિપદોના અલૌકિક ભાવોથી આપશ્રી સુશોભિત છે.

શ્રીઆચાર્યજીના ‘શૃંગાર કલ્પદ્રુમનું’ વર્ણન :

ગુસાંઈજી :

‘ભાવૈરંકુરિતં મહામૃગદૃષા માકલ્પમા સિચિતૈઃ,
પ્રેમ્ણા કન્દલિતં મનોરથમયૈઃ શાસ્ત્રાશતૈઃ સમૃતમ્ ।
લૌલ્યૈઃ પલ્લવિતં મુદા કુસુકિતં પ્રત્યાશયા પુષ્પિતં,
લીલાભિઃ ફલિતં ભજે વ્રજવની ‘શૃંગારકલ્પદ્રુમમ્’ । થી કરે છે.

હરિરાયજી :

પુષ્ટિ કલ્પદ્રુમમાત્મત્વં મૂલવદ્ ભુવિસંગતમ
કદા પદતલં મૂર્દિર્ન શ્રીમદ્લલમ ઘાસ્યસિ થી કરે છે.

પદ્મનાભદાસજી :

અવની રમન મધુરમય વૃક્ષ ઉદભવ પ્રચંડમ
ભાવ શાખા સરસ હરિત ઘનતડિત સુખદ છાયા વ્રજપ્રેમખંડ
પત્ર કિસલય નિખિડ યુવતિવર વશીકર વપુ મોહાત્મક મધુર દેહ
મધુર દાનવ્રત રસદ બહુ ફલિત ફલ સ્વાદ અધિકાર ભંડાર ભવન

અને

શ્રીમદ્ વલ્લભરૂપ સુરંગે

નખ શિખ પ્રતિ ભાવનકે ભુષણ વૃંદાવન સપતિ અંગ અંગે થી કરે છે.

આ પ્રકારે રસાત્મક ભાવો અને આભૂષણોથી શ્રીઆચાર્યજી શોભે છે.

આ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજી બિરાજે છે. અને આપના શ્રીઅંગમાં રોમ રોમમાં ભગવત્સ્વરૂપનાં દર્શન થાય છે.

નામ-સંગતિ

આપમાં લીલારસભાવો છે તેનું દર્શન કરી વિજયવિજયી જાણે છે.

સહજસ્મિત:

શ્રીઆચાર્યજી સહજ સ્મિત મુખારવિંદવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

મધુરાષ્ટક ગ્રન્થમાં હસિતં મધુરં માં અનેક ભાવોનું નિરૂપણ છે. હાસ્ય દ્વારા મુખારવિંદમાંથી અમલ સૌરભ પ્રસરે છે. જેનાથી લુબ્ધ થઈ ભ્રમરો મુગ્ધ થાય છે. વિગાઢ રસમાં હાસ્ય રસની અનુભૂતિ થાય છે. હાસ્ય દ્વારા ભગવાનના રસપરવશતાના હૃદયના ભાવોપ્રકાશે છે. અથવા 'ઉદારહાસ દ્વિજકુન્દદીપિતિ' આવું હાસ્ય પૂર્ણકામ આપનારૂ છે. નિકટના સંબંધમાં ભક્તોને ભગવાનના ધર્મોનું જ્ઞાન થતાં મહાત્મ્ય બુદ્ધિ સ્ફુરે, ભય ઉત્પન્ન થાય અને તેથી રસનો ભંગ થઈ જાય. આ પ્રમાણે ન થાય તે માટે મોહ ઉત્પન્ન કરવા ઉદાર હાસ્ય વડે સ્નેહની વૃદ્ધિ કરાવે છે. ભગવાનનું હાસ્ય ભાવોદ્દીપન. ઉન્માદક, હોવાથી નયનના હૃદયના તથા મુખારવિંદના ભાવો હાસ્ય દ્વારા પ્રગટ કરે છે. આપશ્રીનું હાસ્ય સહજ અર્થાત્ જન્મ સાથે જ પ્રગટ થયેલું હાસ્ય છે નૈસર્ગિક છે. ભક્તોને યથાધિકારે હાસ્યના મંદ-મધ્ય-અદ્ર આદિ પ્રકારોએ શ્રીઆચાર્યજી સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે. પુષ્ટેસ્સેહાસ: લીલાના રસ સ્મરણના સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયું છે. હાસ્ય જેને, એવા આપશ્રી છે. શ્રીઆચાર્યજી આપના નૈસર્ગિક હાસ્યથી જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરી પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે છે.

ભગવાનના હાસ્યનું વર્ણન ભાગવતમાં હાસો જનોન્માદ કરી વ માયા (૨-૧-૩૧) આ રીતે છે. હાસ્યને માયાના પ્રસારકનું સ્વરૂપ કહ્યું છે હાસ્યમાં સંકોચ મંદહાસ્ય, મૃદુહાસ્ય અદ્રહાસ્ય આદિ નાના પ્રકારો છે. તેવા પ્રકારો માયામાં પણ હાસ્યના પ્રભાવે દેખાય છે. મંદહાસ્યના સંકોચથી માયા પણ સંકોચાય છે. શ્રીઆચાર્યજી મંદહાસ્યદ્વારા પોતાના સેવકોને માયાનું આવરણ દૂર કરી પોતાના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવે છે.

આ નામ "વીર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

સહજ સ્મિતયુક્ત શ્રીઆચાર્યજી સેવકો ઉપર કૃપાદ્રષ્ટિ કરે છે.

નામ-સંગતિ

સહજ સ્મિતદ્વારા પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન કરાવવાવાથી કેવા પ્રકારના સેવકોના આપ ભૂષણરૂપ છે. તે જણાવવા "ત્રિલોકીભૂષણમ્" નામ કહે છે.